

Umeå universitet
Pedagogiska institutionen
Programmet för personal och arbetslivsfrågor, VT-08
Handledare: Elinor Adenling

2008-05-30

Rehabiliterande undervisning för SFI-elever

- *en utvärdering*

Författare:
Anette Ahlford
Emma Christiansen
Mari Hägglund
Lovisa Kvam
Olga Krasnova
Sofia Mattsson
Camilla Nordin
Camilla Sakayan

Sammanfattning

Samordningsförbundet i Umeå arbetar med att integrera individer ut på arbetsmarknaden. ”Rehabiliterande undervisning för SFI-elever” är ett projekt som föddes vid ett möte mellan SFI-skolan i Umeå och Samordningsförbundet. Målsättningen med projektet är att elever med problembakgrund under en kortare tid och på ett enklare sätt ska uppnå kursmålen och därigenom kunna komma ut på arbetsmarknaden när tiden är inne. På uppdrag av Samordningsförbundet inleddes en utvärdering med syfte att ta reda på om projektet som det var teoretiskt tänkt från början går mot de tänkta resultaten idag.

Vi har undersökt hur resultatet förhåller sig i jämförelse med de mål projektet hade initialt. Frågeställningar som valdes att belysas var: Hur har eleverna upplevt projektet i stort? Om deras fysiska och psykiska hälsa har förändrats i och med deras medverkan i projektet? Hur ser de på sin egen framtid och svenskundervisning? Hur har personalteamet uppfattat projektet? Uppdraget delades upp i två undersökande delar, där den ena delen utgick utifrån de anställdas perspektiv medan den andra delen utgick utifrån elevernas perspektiv. Utvärderingen genomfördes med hjälp av intervjuer med berörd personal och elever inom projektet. Dessa sammanställdes och viktiga synpunkter lyftes fram.

Resultatet från intervjuerna visar att merparten av respondenterna ser positivt på projektet. En aspekt som lyfts fram är fördelen med att de i projektklassen är få till antalet, även den hemtrevliga studiemiljön har visat ha en positiv inverkan på eleverna. Flera av eleverna upplever en nära relation till sina lärare och tillsammans med dem får de få ställa upp individuella kunskapsmål och detta har visats vara framgångsrikt för elevens studieresultat.

Under utvärderingen har det även framkommit att det finns förbättringsområden inom projektet. Något som det råder en gemensam åsikt om är att det finns en önskan om att utföra flera aktiviteter tillsammans för att dels stärka gemenskapen men även för att på ett smidigt sätt integreras bättre i det svenska samhället. Viktiga förbättringspunkter som framkommit är hur urvalet skall gå till när en ny elev skall börja i projektklassen och hur själva utslussningen skall gå till då eleven är på väg att lämna klassen.

Utvärderingen visar att projektet i sin helhet går mot det förväntade målet.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	4
1.1. BAKGRUND	4
1.2. SYFTE	5
1.3. METOD	5
<i>1.3.1. INTERVJUA MED HJÄLP AV TOLK</i>	<i>7</i>
2. LITTERATURGENOMGÅNG	9
2.1. POSTTRAUMATISKT STRESSYNDROM	9
2.2 NEW START – SYSSELSÄTTNING OCH SOCIAL INTEGRATION BLAND TRAUMATISERADE FLYKTINGAR	10
2.3. KAROLINA – UNDERVISNING I SFI FÖR TRAUMATISERADE ELEVER	11
2.4. UTVECKLING AV SAMARBETE MELLAN SFI OCH ANDRA AKTÖRER	12
3. RESULTAT	13
3.1. RESULTAT PERSONALTEAM	13
<i>3.1.1. UNDERVISNINGEN</i>	<i>13</i>
<i>3.1.2. UTVÄRDERINGAR</i>	<i>13</i>
<i>3.1.3. PSYKISK OCH FYSISK HÄLSA</i>	<i>14</i>
<i>3.1.4. SAMVERKAN OCH KOMMUNIKATION</i>	<i>14</i>
<i>3.1.5. FRAMTIDEN</i>	<i>14</i>
3.2. RESULTAT ELEVER	15
<i>3.2.1. UNDERVISNINGEN</i>	<i>15</i>
<i>3.2.2. UTVÄRDERINGAR</i>	<i>16</i>
<i>3.2.3. PSYKISK OCH FYSISK HÄLSA</i>	<i>16</i>
<i>3.2.4. SAMVERKAN OCH KOMMUNIKATION</i>	<i>17</i>
<i>3.2.5. FRAMTIDEN</i>	<i>17</i>
4. DISKUSSION	18
4.1. FLER ELEVER SKA UPPNÅ KURSMÅLEN PÅ KORTARE TID	18
4.2. ALLA ELEVER SKA UPPNÅ SINA INDIVIDUELLA KUNSKAPSMÅL	19
4.3. SAMVERKAN OCH KOMMUNIKATION	19
4.4. FÖRBÄTTRINGSOMRÅDEN	20
5. LITTERATURFÖRTECKNING	22

BILAGOR INTERVJUMANUALER:

- Bilaga 1**
- Bilaga 2**
- Bilaga 3**
- Bilaga 4**
- Bilaga 5**

1. Inledning

1.1. Bakgrund

I början på 1930-talet gick Sverige över från att vara ett utvandrarsland till ett invandrarsland. Sverige mottog då arbetskraftsinvandring och senare också flyktingar från andra världskriget. Från mitten av 1970-talet blev invandringen mer reglerad i form av att regeringen instiftade en lag om att de som skulle invandra till Sverige behövde ett uppehållstillstånd och att de som skulle arbetsinvandra först behövde ett arbetserbjudande.¹ För att möjliggöra en stabil tillvaro, både som invandrare och flykting, krävs att man måste lära sig och behärska det svenska språket. Ett riksdagsbeslut låg till grund för att undervisning för vuxna invandrare skulle införas under 1965². Europarådet beslutade 1968 att den invandrade arbetskraften bör få tillgång till minst 200 timmars undervisning i det nya medlemslandets språk³. Utifrån detta utvecklades skolan Svenska För Invandrare (SFI) som idag återfinns i landets flesta kommuner och utbildar i svenska som andraspråk. SFI arbetar på ett nivåanpassat sätt där elevens förkunskaper ligger till grund för hur dennes utbildning ska utformas, både på vilken nivå de ska starta och hur länge de ska studera⁴. Dock har det under de senaste åren uppmärksammats att det är svårare för vissa elever att tillgodogöra sig den ordinarie SFI-undervisningen. Dessa elever som upplevs ha problem i skolan kommer ofta från länder där krig och förföljelser hör till vardagen vilket försämrar inläringen.

Samordningsförbundet i Umeå arbetar med att integrera personer mellan 18-30 år i olika rehabiliteringsinsatser för att individer ska komma ut på arbetsmarknaden eller komma närmare arbetsmarknaden⁵. Vid ett möte mellan SFI-skolan och Samordningsförbundet i Umeå föddes projektet *Rehabiliterande undervisning för SFI-elever* vilket startade i januari 2007. Målet med projektet är att hjälpa traumatiserade elever med problembakgrund att få extra hjälp för att lära sig svenska. Projektet har till uppgift att under en kortare tid och på ett enklare sätt hjälpa eleven att uppnå de kursmål SFI har och de individuella kunskapsmål eleven själv har. Syftet är att eleverna skall komma ut på arbetsmarknaden eller gå vidare med sina studier när tiden är inne⁶. För att göra detta möjligt samarbetar SFI-skolans projektgrupp med externa funktioner, dessa är arbetsförmedling, vårdcentral och psykiatri.

Gruppen som utför denna utvärdering består av åtta studenter från Umeå universitet som läser fjärde terminen på programmet för Personal- och arbetslivsfrågor. Uppdragsgivaren för denna utvärdering är Samordningsförbundet i Umeå.

---

¹ Migrationsverket (2007) <http://www.migrationsverket.se>, Tillgänglig 2008-05-06

² Skolverket, *Vem älskar SFI?: utvärdering av svenskundervisningen för invandrare : en utbildning mellan två stolar* (Stockholm: Statensskolverk, 1997), 16

³ Ibid., 16

⁴ Skolverket (2007) <http://www.skolverket.se/sb/d/389/a/7700>, Tillgänglig 2008-05-07

⁵ Samordningsförbundet Umeå (2006) <http://www.samordningsforbund.se>, Tillgänglig 2008-05-06

⁶ Samordningsförbundet Umeå (2006) <http://www.samordningsforbund.se/umea/dokument/sfiprojektbesk.pdf>, Tillgänglig 2008-05-07

1.2. Syfte

Syftet med utvärderingen är att undersöka om resultaten av projektet, som det teoretiskt var tänkt från början, går mot de tänkta målen idag. Resultatet kommer att undersökas hur det förhåller sig i jämförelse med de målsättningar projektet hade initialt.

Rehabiliterande undervisning av SFI-elever är ett projekt med ett omfattande syfte och med många mål. En avvägning har gjorts att avgränsa vår studie och därmed fokusera på vissa specifika områden. Efter en gemensam diskussion med kontaktpersonen på Samordningsförbundet i Umeå och SFI-skolans kurator klargjordes de områden som skulle ingå i studien. De huvudfrågor som legat i fokus och till grund för denna utvärdering är:

- Hur har eleverna upplevt projektet i stort?
- Har deras fysiska och psykiska hälsa förändrats i och med deras medverkan i projektet?
- Hur ser de på sin egen framtid och svenskundervisning?
- Hur har personalteamet uppfattat projektet?

1.3. Metod

Denna projektutvärdering inleddes med att uppdragets syfte identifierades och det konstaterades vilken funktion, relevans och användbarhet utvärderingen skulle fylla. Genom att använda en utvärderingsform som kallas processutvärdering uppstod ett gemensamt och effektivt förhållningssätt⁷. Denna utvärderingsform fokuserar på vilka grunder det empiriska resultatet har uppstått och utformats genom att utföra en kvalitativ undersökning om hur ett projekt eller verksamhet fungerar. Detta förhållningssätt ser till hur genomförandet av arbete ser ut i förhållande till de tidigare uppställda målen och resultaten⁸. En ständigt underliggande fråga inom processutvärdering är frågan *hur* projektet uppnår sitt mål⁹. Genom en processutvärdering erhålls en djupare förståelse för hur effekterna i arbetet kan härledas från en specifik åtgärd och man belyser inte enbart de konkreta effekterna.¹⁰ I detta fall betraktas projektet som en åtgärd i syfte att förbättra inlärningen för utsatta SFI- elever. För att kunna uppfylla uppdragets syfte måste de effekter som bidragit till projektets genomförande beaktas och även som ovan nämnt projektets måluppfyllelse. Genom att följa en processinriktad utvärdering erhålls en större förståelse för hur utfallet blivit och varför det blivit så¹¹. Användandet av detta utvärderingssätt underlättar arbetsgången och har bidragit med vägledning.

Efter fastställandet av utvärderingsform och förhållningssätt inleddes diskussioner och planering för det praktiska arbetet vilket ledde till att ett preliminärt schema utformades. Utformningen av schemat gjordes för att erhålla en struktur över arbetet och därmed lättare få en uppfattning om hur projektet fortskred och vad som behövdes göra. Genom ett första möte med våra kontaktpersoner för uppdraget, Samordningsförbundets Mikael Holmlund och SFI:s

---

⁷ Marianne Parmander, *Från idé till verklig förändring* (Malmö: Studentlitteratur, 2005), 132

⁸ Ibid., 133

⁹ Bo Sandberg & Sven Faugert, *Perspektiv på utvärdering* (Lund: Studentlitteratur, 2007), 87

¹⁰ Ibid., 88

¹¹ Åke Jerkedal, *Utvärdering - steg för steg* (Stockholm : Norstedts juridik, 1999), 55

kurator Valter Larsson, ingavs möjlighet att på ett tidigt stadium via kuratorn boka in intervjuer. Även ett sökande av material av betydelse för uppdragets bakgrund inleddes.

För denna utvärdering genomfördes en kvalitativ undersökning genom att intervjua berörda personer i projektet. Detta för att få en djupare kunskap och förståelse för hur medverkande eleverna och personalteamet har upplevt projektets genomförande. Utvärderingen var uppdelad i två undersökande delar, där den ena delen utgick från de personalteamets perspektiv medan den andra delen utgick från elevernas perspektiv.

Första delen av uppdraget fokuserades på att se hur projektet var tänkt från början och hur det har utvecklats under projektets gång. I denna del genomfördes kvalitativa intervjuer med personer som arbetar med SFI-projektet såsom lärare, rektor och kurator. Totalt blev fyra personer intervjuade för denna del och genom deras olika befattningar gavs en djupare insikt om hur de upplever projektet. Den andra delen av uppdraget fokuserades på hur eleverna själva upplever projektet. Den ursprungliga planen var att genomföra elva elevintervjuer varav bortfall på fyra elever förekommit. Detta medförde att trovärdigheten för hur eleverna upplevde projektet minskade eftersom att underlaget utgjordes av färre elever än förväntat och den bredare förståelsen som initialt önskades uteblev. Bortfallet hade stor betydelse för arbetet då det valdes att fokusera på elevernas uppfattningar, därför kan det inte ges en lika tillförlitlig utvärdering som tidigare önskats.

För att kunna genomföra intervjuerna på bästa sätt och på så vis minska risken för misstolkningar har tolkar medverkat under samtliga intervjuer¹². Genom att intervjua ett större antal elever erhålls en bredare förståelse för elevernas olika uppfattningar, vilket är av betydelse då uppfattningar är subjektiva. Med hjälp av flera intervjuer kunde svaren sammanställas och generaliseras på ett smidigare sätt. Fokus har främst lagts på denna del som består av elevernas uppfattningar då det som ovan nämnt är en prioriterad del av arbetet.

Halvstrukturerade intervjuguider valdes för att ge eleverna möjlighet till att kunna ge vidare svar och för att kunna ställa följdfrågor beroende på vad respondenten skulle svara. Genom denna metod gavs det tillgång till mer öppna och utvecklande svar än om det valts en strukturerad metod.¹³ Under arbetet med intervjuguiden har betydelsen av att utforma tydliga frågor som är i direkt relevans av utvärderingens syfte beaktats, men även för att frågorna ska kunna uppfattas på ett så korrekt sätt som möjligt av respondenten samt tolken. Detta för att kunna hålla en hög validitet i rapporten.¹⁴ Valet av respondenter har även hög relevans för att få en god validitet. Respondenterna i denna studie har blivit utvalda av uppdragets kontaktpersoner och det finns en tillit till att dessa utvalda personer är av relevans för uppdragets syfte. Då urvalet gjordes selektivt för uppdraget kunde denna urvalsmetod medföra att respondenterna förberett sig på vad de skulle svara, vilket kunde hindra spontana svar. Här fanns då risken för bortfall av viktiga åsikter och ståndpunkter. Det har varit svårt att motverka denna risk, men det finns tillit till att kontaktpersonerna har en professionell inställning till hur urvalet och respondenterna har behandlats.

Under intervjuerna användes digitala diktafoner för att försäkra sig om att svaren registreras i sin helhet, dessutom uppmärksammas tonfall, pauser och dylikt som respondenterna

---

¹² Birgitta Englund Dimitrova, *När två samtalar genom en tredje* (Stockholm: Univ., Centrum för tvåspråkighetsforskning, 1991), 31

¹³ Steinar Kvale, *Den kvalitativa forskningsintervjun* (Lund: Studentlitteratur, 1997), 121

¹⁴ Sandberg och Faugert, 134

förmedlar och som kan vara avgörande för vad respondenterna menar.¹⁵ Samtliga intervjuer har genomförts i SFI-skolans lokaler, vilket tros vara positivt för respondenterna då de kan uppleva en tryggare och mer avslappnad miljö att bli intervjuade i, vilket kan medföra öppnare svar till intervjufrågorna. Två intervjuare deltog vid varje intervju för att få en närmare kontakt med respondenten. Om fler intervjuare medverkat kunde det ha medfört att respondenten kunde ha känt sig iakttagen, stressad och distraherad. Detta skulle i sin tur ha kunnat påverka tillförlitligheten i respondentens svar. Under intervjuens gång ställde den ena intervjuaren frågor medan den andra intervjuaren observerade signaler samt antecknade och hanterade den digitala diktafonen. För att få en högre tillförlitlighet och en ökad trovärdighet i utvärderingens resultat bearbetades materialet till skrift direkt efter varje intervju för att inte glömma viktiga aspekter som annars med fördröjd tid kunde glömmas bort.¹⁶

Under arbetet med intervjuerna har respondenterna blivit försäkrade om deras anonymitet. Detta var viktigt då frågor kunde vara jobbiga och upplevas känsliga vilket kunde medföra en påverkan på deras integritet. Med detta i beaktande har det noggrant arbetats med diskretion då det är medvetet att flera respondenter kunde komma att yttra privata åsikter som inte ville tillkännagivas offentligt. Då ämnet berörde känsligare frågor fanns det risk för att respondenten inte ville svara utförligt, vilket kan ha inneburit bortfall av relevant information för undersökningen. Detta var svårt att motverka, men återigen genom att ställa enklare frågor och skapa en trygg miljö kunde man minska denna risk. Materialet har även raderats från diktafonen efter att intervjuerna överförts till skrift då det ansetts vara en viktig del i att upprätthålla elevernas och personalteamets anonymitet. För att behålla anonymiteten och av praktiska skäl används även formen *hon* i resultatdelen för respondenten, oavsett kön.¹⁷

1.3.1. Intervjua med hjälp av tolk

När intervjuaren och respondenten kommer från två olika länder, är samtalet ett exempel på interkulturell kommunikation.¹⁸ Detta innebär att personer med olika språk och kulturer kommunicerar vilket kan medföra vissa svårigheter¹⁹. Vid en sådan intervjusituation kan det därför vara nödvändigt med en tolk för att underlätta samtalet. Tolk användes under intervjuerna för att alla skulle få samma förutsättningar att uttrycka sig på sitt modersmål. När respondenten får höra frågan och svara på sitt eget språk ökar tillförlitligheten. Detta för att få så uttömmande svar som möjligt oavsett deras nivå i svenska. På detta sätt undviker man missförstånd och misstolkningar som annars kan uppstå på grund av de olika kulturerna och språken.²⁰ Risken med att utföra intervjuerna på ett språk som eleverna inte behärskar fullständigt, är förutom ovanstående, att respondenten begränsas i sitt sätt att uttrycka sig, varmed svaren inte blir helt kompletta.

För att ytterligare kunna öka tillförlitligheten är det viktigt hur tolken uppträder. De främsta uppgifterna är att denne ska vara neutral, opartisk och endast verka som en samtalslänk mellan respondenten och intervjuaren. Tolken får inte påverka samtalet genom egna

---

¹⁵ Kvale, 147

¹⁶ Sandberg, 136

¹⁷ Catherine Lidberg, *Tolk i psykoterapi* (Linköping : Flyktingmedicinskt centrum: 2001), 18

¹⁸ Englund Dimitrova , 1-2.

¹⁹ Nationalencyklopedins Internetjänst (2008)

http://www.ne.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=interkulturell , Tillgänglig 2008-05-20

²⁰ Englund, 33

tolkningar eller synpunkter.²¹ Det är även viktigt ifall respondenten inte uppfattat frågan rätt, att tolken ber intervjuaren om en omformulering istället för att denne försöker med en egen förklaring då tolken kan ha missuppfattat frågans innebörd.²²

När intervjuerna utförs med tolk kan detta vara ett hinder för en optimal trovärdighet då det inte kan avgöras om tolken förstår och översätter i den mening det önskas samt vad respondenten svarar. Det finns övertygelse om att tolkarna är professionella och väl införstådda i både det svenska och det aktuella språket, men risken finns ändå att tolken kan missuppfatta den ställda frågan och respondentens svar kan komma att bli fel. Även med rätt översättning av tolken kan respondenten missförstå frågan och även då ge ett missvisande svar. Detta är ännu en anledning att utforma lätta och enkla frågor för att underlätta både för tolken och för respondenten och för att få en högre trovärdighet. Trots detta uppstod det ändå misstolkningar av vissa frågor och svaren blev då felaktiga. Var denna misstolkning uppstått är svårt att utröna, har missförståndet uppkommit hos tolken eller hos respondenten? Oavsett var den har sitt ursprung försämrar detta tillförlitligheten i studien.

När en intervju utförs med tolk ställs krav på alla inblandade men störst krav ställs på respondenten. Då intervjun kan behandla känsliga ämnen uppstår en speciell situation eftersom respondenten måste dela med sig av sina upplevelser, inte bara till intervjuaren utan även till tolken. Detta medför att det är av vikt att samtalet utförs i ett förtroendefullt samarbete. Utan detta förtroende kan det finnas risk för att respondenten inte vill svara utförligt vilket kan innebära bortfall av relevant information för undersökningen.²³ Detta är något som är svårt att motverka, men genom att ställa enklare frågor och skapa en trygg miljö kan denna risk minska. För att ytterligare öka förtroendet och skapa en god miljö är det viktigt hur personerna är placerade under intervjun. Det är att föredra att respondenten och tolken sitter bredvid varandra för att intervjuaren inte ska behöva vända sig bort från respondenten när tolken talar. För att efterlikna ett samtal mellan två personer är det av betydelse att tolken talar i formen jag och du.²⁴

Ett ytterligare problem kan ha varit översättning vid citering. En citering ska alltid visa vad respondenten bokstavligen svarat och genom att få svaret översatt från en tolk finns det risk att meningen förlorar den bokstavliga översättningen. Med denna beaktelse har det använts kortare och enklare citat som kan ha större chans att vara som det empiriska svaret. Dock kan antagandet betyda att innehållet får en mindre trovärdighet och tillförlitlighet.

---

²¹ Ibid., 30

²² Tolk- och översättarinstitutet, Stockholms universitet, *Tolkkunskap* (Stockholm : Fritzes kundtjänst: 2000), 41

²³ Lidberg, 16

²⁴ Englund Dimitrova, 31

2. Litteraturgenomgång

Projektet på SFI i Umeå är inte unikt i Sverige och det finns flera liknande projekt i andra kommuner. Vi börjar med att presentera ett avsnitt angående posttraumatisk stress då många elever inom SFI projektet i Umeå lider av detta symptom. Flera av eleverna i denna projektklass kommer från svåra bakgrunder och många av dem lider av posttraumatiskt stressyndrom vilket har en inverkan på deras arbetsinsats och inlärningsförmåga i det svenska språket. Nedan presenteras två projekt som valts att se närmare på och återge de framgångsfaktorer som har uppmärksammats. Som avslut har vi valt att presentera en studie av tolv olika kommuner där vi lyfter fram viktiga aspekter att tänka på efter projekttidens slut.

2.1. Posttraumatiskt stressyndrom²⁵

Som tidigare nämnts lider vissa elever i projektklassen av posttraumatiskt stressyndrom och därför följer nedan en beskrivning av detta tillstånd.

Definitionen av traumatisk stress kan betraktas på olika sätt. Den definition som stressforskningsinstitutet vid Stockholms universitet använder är ”om den utlösande händelsen har framkallat affekterna skräck, rädsla eller hjälplöshet”. Tillståndet uppkommer i situationer vid en traumatisk händelse. Efter att ha upplevt ett sådant tillstånd kan en individ, antingen kort därefter eller efter en längre tid, utveckla posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Ett annat sätt att beskriva tillståndet är att händelsen medför att individens antaganden och världsbild rubbas och förändras, exempelvis kan synen på att världen är förutsägbar, vänlig och att individen besitter ett värde ändras. Genom denna beskrivning tappar individen en skyddande illusion för sin omgivning och tappar därmed även sin trygghet.

De drabbade av PTSD besväras ofta även av andra psykiska tillstånd, såsom depressioner och ångeststörningar. För att förhindra att individen riskerar att försättas i sjukdomstillståndet bör denne därmed få ett individanpassat omhändertagande. Exempel på sådan hjälp kan vara avlastande samtal. Även andra metoder såsom kognitiv beteendeterapi används vilket har gett effektiva resultat. Experter är eniga om att för att få en effektiv behandling måste den traumatiserade händelsen framhävas och bearbetas.

Flyktingar som har med sig traumatiska upplevelser uppvisar sämre resultat på språkinläring då det påverkar koncentrationen och minnet. En publicerad studie visar att belastning av PTSD påverkar språkinläringen hos flyktingar i högre grad än vad tidigare utbildning och lektionsnärvaro gör. Forskningsresultat visar även att det som händer i samband med PTSD är att hjärnans del för minne och inläring, hippocampus, minskar i storlek. Detta i kombination med minnesbilder och koncentrationssvårigheter försvårar inläringen av ett nytt språk. För att motverka konsekvenser av tillståndet är det viktigt med ett omhändertagande direkt efter händelsen i samband med ett krisprogram.

---

²⁵ Stressforskningsinstitutet, Stockholms universitet (2007)
http://www.stressforskning.su.se/content/1/c6/03/42/57/Temablad_ptsd.pdf, Tillgänglig 2008-05-21

2.2 New Start – Sysselsättning och social integration bland traumatiserade flyktingar²⁶

Det första projektet som valts att lyftas fram, tack vare dess framgångsfaktorer, heter *New Start – Sysselsättning och social integration bland traumatiserade flyktingar*. Det finns många likheter med projektet i Umeå och därför är förhoppningen att New Start kan ge inspiration och tillföra nya insikter i arbetet med traumatiserade flyktingar.

Detta projekt pågick mellan 1998 och 2000 på SFI-skolan på Södermalm i Stockholm. Syftet var att finna specifika undervisningsmetoder för traumatiserade flyktingar i det svenska språket samt att integrera dem i det svenska samhället och att introducera dem i arbetslivet. Projektet utfördes i samarbete med flyktingmottagning och sociala och politiska aktörer, exempelvis socialtjänst och arbetsförmedling. Alla elever som deltog i projektet hade tydliga symptom på PTSD medan den sociala, utbildnings- och yrkesmässiga bakgrunden skiljde sig åt.

Innan undervisningen startade var eleverna informerade om projektets målsättning och innehåll. Varje elev fick sedan träffa lärarna individuellt för att lära känna varandra och på ett avslappnat och öppet sätt tala om sig själva. Vid dessa tillfällen fanns tolkar närvarande som eleverna hade träffat tidigare och därmed skapades en känsla av trygghet. Utifrån dessa samtal indelades eleverna i tre grupper utifrån deras kunskaper i svenska.

För traumatiserade elever är det viktigt att studiemiljön är lugn, trygg och positiv för att förbättra inläringen. I projektet New Start fanns flera rum att tillgå för att ha möjlighet till enskilda samtal och individuellt arbete. Klassrummen skulle vara inredda så likt ett ”hem” som möjligt och inte kunna förknippas som fängelse, sjukhus eller vanliga, dystra klassrum. I detta projekt låg elevernas klassrum avskilt från resten av SFI-skolan där det var tyst och lugnt till fördel för elevernas välmående. Alla raster spenderade lärarna med eleverna och de förberedde till exempel fika tillsammans för att stärka gemenskapen. Vid ett antal tillfällen anordnades fester där eleverna tog med sig och berättade om mat från deras hemland.

En viktig del i projektet var att skapa trygghet och tillit i gruppen. Lärarna gav eleverna mycket uppmärksamhet och verkade för att stärka deras självkänsla. De var försiktiga med att ge eleverna kritik, utan var hellre generösa med beröm över elevernas framsteg i språket. Eleverna hade stor inverkan i undervisningen då de själva kunde bestämma innehållet utifrån deras intressen och behov vilket visade sig ha stora fördelar för inläringen. Till en början fokuserade utbildningen på att eleverna skulle lära sig det muntliga språket. De fick lära sig praktiska och vardagliga fraser och de diskuterade aktuella händelser från media och privata ämnen. De fick sedan lära sig det skriftliga språket i den omfattning och takt eleverna själva bestämde. Eleverna fick även kunskap om det svenska samhället för att integreras i den svenska vardagen och för att ytterligare förberedas för arbetslivet. Detta gjorde de genom studiebesök till olika platser och en följd av detta var att de fick lära sig att förflytta sig mellan flera olika platser på olika sätt.

I projektet användes olika metoder för att undervisa traumatiserade elever. Dels fanns möjligheten till individuellt och ostört arbete i enskilda rum för att de skulle känna sig lugna

---

²⁶ Stockholms universitet (2001) www.psychology.su.se sökord New Start, Tillgänglig 2008-05-21

och trygga. Andra sätt var att de använde sig av språkprogram på datorn eller pedagogiska sällskapsspel. Elever som var intresserade av handarbete fick tillgång till symaskin i skolans lokaler. Enskilda, personliga samtal med läraren visade sig ha mycket stor betydelse för elever med koncentrationssvårigheter, då de blev klart lugnare och mer motiverade. Självförtroendet ökade och deras inlärningsförmåga blev bättre.

När projektet närmade sig sitt slut fanns en sista insats att göra. Eleverna kände nämligen stor oro och rädsla för att förlora den trygghet som byggts upp. Det är vanligt hos traumatiserade flyktingar att förändringar upplevs som ett hot. Därför förbereddes eleverna mentalt under en längre tid inför avslutningen av projektet New Start. De elever som skulle fortsätta studera fick träffa de nya lärarna och bekanta sig med den nya omgivningen för att ingenting skulle vara nytt och okänt. Lärarna och projektgruppen lade ner mycket tid på förberedelserna av avslutningen och det blev efter omständigheterna bra.

Projektet visade också att det är en stor påfrestning för lärarna att undervisa traumatiserade elever och vissa var stressade, hade skuld känslor och kände ett misslyckande utav elevernas resultat. I dessa fall visade det sig att det var mycket viktigt att lärarna fick professionell psykologisk handledning för att få stöd och feedback men även möjligheten att ventilerat tankar och känslor med andra lärare. Ett sätt för lärarna att återhämta sig emellanåt var att de växlade projektundervisningen med undervisning i traditionella SFI-klasser.

2.3. Karolina – undervisning i SFI för traumatiserade elever

Ett ytterligare projekt som uppvisar likheter med projektet i Umeå heter *Karolina – undervisning i SFI för traumatiserade elever*. Projektet pågick i två år och var ett samarbete mellan SFI-skolan i Västertorp och Center för tortyr och traumaskadade (CTD). Projektet startades för elever som hade blivit diagnostiserade med PTSD och samtliga av dessa hade blivit utsatta för tortyr. Det uppmärksammades att eleverna led så mycket av den tidigare tortyren att de hade svårt att följa med i undervisningen i den traditionella SFI-klassen. Deras inlärningsförmåga beskrevs som obefintlig och eleverna hade även minnesförluster och koncentrationssvårigheter. Målet med projektet var att eleverna skulle lära sig svenska samtidigt som deras tillfrisknande påskyndades. Ytterligare ett mål var att minst en elev skulle återgå till den traditionella undervisningen. Eleverna i gruppen hade en varierande utbildning, från akademiska utbildningar till enbart grundskola. Alla elever hade tidigare studerat i en traditionell SFI-klass och medverkan i projektgruppen var frivillig. Tanken var att eleverna skulle ingå i gruppen under en begränsad tid och när behovet inte längre fanns skulle de återgå till en traditionell SFI-klass. I projektet ingick även en kurator vars uppgift var att ha en kontinuerlig kontakt med eleverna. Under projektets gång hände det mycket med eleverna och samtliga gjorde framsteg med språkinläringen. Även elevernas psykiska hälsotillstånd förändrades i en positiv riktning. Målet där minst en elev i gruppen skulle gå vidare till en vanlig klass uppfylldes mer än väl då fyra elever avancerade. Vid utvärderingen av projektet framkom det att eleverna tyckte att det fanns flera positiva aspekter med projektet. Några fördelar som uppgavs var att gruppen var liten, läraren hade mer tid, tempot var långsamt, lärarna var bra och de upprepade tills alla hade förstått.²⁷

---

²⁷Cajsa Malmström, Luis Ramos-Ruggiero och Hans Peter Søndergaard, *Med livet i behåll om tortyr, överlevnad och återupprättelse* (1997) <http://www.krisochtraumacentrum.se/pdf/Medlivetibehall.pdf>, Tillgänglig 2008-05-15

2.4. Utveckling av samarbete mellan SFI och andra aktörer

Under detta avsnitt presenteras en kort sammanfattning av tidigare SFI-projekt som har pågått i tolv olika kommuner i Sverige. Det kan vara upplysande att studera hur samarbetet fungerar mellan olika aktörer, vilka faktorer som hindrar ett fortsatt arbete efter projektidens slut och viktiga aspekter som bör beaktas för att förhindra dessa.

Utvärderingen visar att erfarenheterna från projektet kan tas tillvara trots att vissa av projekten har upphört. Finansieringen verkar vara det främsta skälet till att en verksamhet inte längre kan bedrivas. Många av projekten som nu är nedlagda fick stor uppskattning och de gav goda resultat då många av deltagarna kom ut i arbete. Trots detta goda resultat verkar det vara svårt att hitta drivkraften till att fortsätta arbetet. En av anledningarna kan vara att det är oklart vem som ska bedriva projektidén vidare. En annan aspekt är var man ska finna finansiering då det är externa medel som oftast gör det möjligt att pröva nya idéer och därmed ger möjligheter att kunna utveckla verksamheten.

I ett av projekten var arbetsförmedlingen finansiär, detta genom att avsätta en heltidstjänst för ändamålet. När projektet var slut försvann heltidstjänsten och då även en av nyckelpersonerna vilket medförde att projektet också sakta försvann. Det är därför viktigt med en kontinuitet i samarbetet med andra myndigheter. Detta är nödvändigt i alla slags projekt för att utarbetade idéer, kontakter och metoder inte försvinner med viktiga nyckelpersoner som går vidare. Många av kommunerna påpekar hur ömtåliga dessa projekt kan vara och att de ibland står och faller med en eller två engagerade personer. Risken är att de anpassade samarbetsformerna och arbetssättet försvinner då projektiden är slut. Detta kan undvikas genom att den fast anställda personalen inom SFI utvecklar och anpassar sitt arbetssätt till projektformen och på så sätt skapas en slags kontinuitet, genom att projekten kompletterar den regelbundna verksamheten.

En annan svårighet som tas upp handlar om att de olika myndigheterna har olika regelverk, olika politikområden och olika målgrupper. Detta gör att samarbetet försämras och inte flyter på lika smidigt. Ett ytterligare problem är att alla aktörer inte har samma syn på SFI: s verksamhet och att vissa ibland har diffusa eller felaktiga uppfattningar om vad SFI egentligen innebär. Det är viktigt att man inom kommunen har gemensamma mål och en helhetssyn när det gäller introduktions- och integrationsfrågor. En annan viktig aspekt som bör tänkas på är att det behövs en mycket starkare koppling mellan SFI och vad som händer efter så att man undviker att ett glapp uppstår. Samtliga intervjuade SFI-anordnare inom dessa projekt upplever att insatserna inriktade på arbetslivsanknytning är något positivt då det påverkar motivationen och språkinläringen. Allt detta är viktiga aspekter för att inte projekten skall ebba ut och tappa sin innebörd.²⁸

---

²⁸ Myndigheten för skolutveckling (2006)

(http://www.skolutveckling.se/digitalAssets/129523_utveckling_av_samarbete_sfi_uppfoljning.pdf, Tillgänglig 2008-05-20)

3. Resultat

I detta avsnitt redovisas resultatet av de intervjuundersökningar som genomförts i samband med utvärdering. Intervjuer har utförts med två grupper som består av personalteamet och elevgruppen inom projektet. Dessa intervjuer har sammanställts gruppvis och delats in i olika avsnitt för att underlätta för läsaren att följa med i resultatet.

3.1. Resultat personalteam

Den första gruppen som intervjuades var personalteamet bestående av rektor, kurator och två lärare. De avsnitt som kommer att beröras är undervisning, utvärdering, psykisk och fysisk hälsa, samverkan och kommunikation och en avslutande del om framtiden.

3.1.1. Undervisningen

Under de intervjuer som har genomförts med personalteamet på SFI-skolan framkommer det att projektklassen består av ett fåtal elever, vilket ses som positivt. Eftersom klassen är relativt liten upplever personalteamet att eleverna känner en stor trygghet och att de agerar mer hänsynsfullt mot varandra än vad de gjorde när de medverkade i den traditionella SFI-klassen. Detta leder också till att eleverna får en närmare relation till lärarna, vilket ses som positivt från personalteamets sida. De anser dock att det i vissa situationer kan vara svårt och ansträngande att befinna sig i en så intensiv relation med eleverna. Den relation som lärare och elever har leder till möjligheten att arbeta med individualiserad undervisning vilket innebär att de i undervisningen vill tillgodogöra individens förutsättningar på ett bättre sätt. En positiv aspekt med denna undervisningsmetod anser personalteamet är att eleverna kan vara frånvarande från skolan under en tid utan att de missar delar av undervisningen. När de kommer tillbaka till skolan och undervisningen tar de vid där arbetet senast avslutades. En i personalteamet berättar att elever som medverkar i projektet har positiva erfarenheter av att undervisningen sker i en mindre klass.

3.1.2. Utvärderingar

Utvärderingar är något som personalteamet ser som positivt i undervisningen och därmed använder sig av. Dessa utvärderingar har till syfte att ge eleverna möjlighet att träna sin svenska och samtidigt ha en repeterande funktion. Genom dessa kan både personalen och eleverna se om deras studier ger önskat resultat. En person i personalteamet berättar att utvärderingar även sker i form av samtal med eleverna. Genom dessa samtal diskuterar läraren gemensamt med eleven och bestämmer dennes kunskapsmål. För att nå fram till målen kring språkundervisningen utgår man från de kunskaper eleven har i dagsläget och vad som kan förbättras. En annan utvärderingsmetod som projektklassen använder sig av är dagboksskrivande, detta är ett sätt för eleverna att sätta ord på sina känslor och därigenom bearbeta sitt psykiska tillstånd.

3.1.3. Psykisk och fysisk hälsa

Genom att antalet elever i projektklassen är få, synliggörs deras behov av hjälp tidigare, inte bara med språkundervisningen utan även det stöd och den hjälp som behövs när eleverna både mår fysiskt och psykiskt dåligt. I intervjuerna har det framkommit att personalteamet även har tillgång till handledning vid psykiatrin. Behovet av detta har enligt delar av personalteamet inte funnits hittills eftersom att personalen upplever en nära relation och öppen kommunikation mellan varandra. Andra anser dock att detta inte har utnyttjats till fullo och en önskan har framförts om att stödet bör utnyttjas mer kontinuerligt.

3.1.4. Samverkan och kommunikation

Utifrån de genomförda intervjuerna med personalteamet visar sig samtliga individer vara positiva till hur kommunikationen och samverkan fungerar med de externa instanserna; vårdcentral, psykiatri och arbetsförmedling. De anser även att kommunikationen och samverkan mellan personalteamet i stor utsträckning fungerar bra. Dock har det framkommit att personalteamet uppfattar vissa brister inom området som de själva anser att de bör förbättra och arbeta med. Exempel på detta är att tid som är avsatt för möten inte utnyttjas på ett sätt som är önskvärt.

Personalteamet uttrycker även en önskan att få sprida denna projektmodell till andra orter då liknande projekt inte förekommer i någon annan stad norr om Gävle. De menar även att det finns ett behov av att ge bättre information till den övriga personalstyrkan på SFI-skolan om vad projektet syftar till och hur det bedrivs.

En av de intervjuade personerna i personalteamet uttrycker att kunskapen kring projektet bör få en större spridning och säger att ”det skulle leda till en ekonomisk vinst på lång sikt och mänsklig vinst på kort sikt”.

3.1.5. Framtiden

Personalteamet är tillfredsställda med projektets utfall och upplever det som positivt att ingen elev har avbrutit sin medverkan i projektet. Elevernas språkutveckling går framåt i en snabbare takt än vad den gjorde under tiden de deltog i den traditionella SFI-klassen. Detta har i sin tur bidragit till att de kunnat lämna skolan tidigare.

Inför framtiden anser personalteamet, trots att de tycker att projektet är lyckat, att det finns många områden det kan satsas på för att förbättra undervisningen. Rektorn och lärarna i personalteamet medverkar i dagsläget i en kurs i Danmark där de lär sig mer om hur undervisning för elever med PTSD kan gå till. Under intervjuerna har en ur personalteamet uttryckt att det vore intressant att i framtiden implementera delar av denna undervisningsmetodik på SFI-skolan. Något annat som kan bli aktuellt i framtiden är *psychoeducation*. Där får eleverna information om och får lära sig hur man kan hantera sitt hälsotillstånd. Personalteamet uttrycker en önskan om att det pågående projektet på SFI-skolan ska kunna spridas till andra SFI-skolor. De hoppas även att projektet i framtiden ska kunna bli en permanent del av undervisningen i Umeå.

Det har under samtliga intervjuer med personalteamet framkommit att det inom projektet finns flera utvecklingsområden. Ett av dessa är urvalsmetoden för vilka elever som ska få medverka i projektklassen. Även överföringen som sker då eleverna lämnar skolan för att gå vidare in i arbetslivet eller till andra studier, är något som en del av personalteamet anser kan förbättras. Detta är mycket viktigt för att den trygghet som byggts upp hos eleverna under tiden de ingått i projektet inte ska raderas när de lämnar skolan och kommer ut i arbetslivet.

En önskan som framförts av delar av personalteamet är att fler aktiviteter borde anordnas, exempelvis i form av studiebesök och andra aktiviteter så att eleverna kommer bort från skolmiljön och får lite omväxling. Delar av personalteamet anser även att lokalerna som finns tillgängliga för eleverna i projektklassen är något som kan förbättras. Tillgång till kökslokaler är något som anses önskvärt eftersom att matlagningskvällar idag anordnas privat hemma hos lärarna. Det har utifrån intervjuerna framkommit att det pappersarbete som projektet medför är krävande och tar mycket tid.

Personalteamet har en förhoppning om att projektet kan fortlöpa även i framtiden, eftersom att behovet kommer att kvarstå så länge Sverige fortsätter att ta emot flyktingar. Frågan är om det kommer att finnas resurser tillgängliga för det redan befintliga projektet och för en vidareutveckling av det.

3.2. Resultat elever

Den andra gruppen som intervjuades var elever från projektklassen. De avsnitt som kommer att behandlas är undervisning, utvärdering, psykisk och fysisk hälsa, samverkan och kommunikation och en avslutande del om framtiden.

3.2.1. Undervisningen

De elever som har blivit intervjuade har medverkat i projektet allt från 3-18 månader samt tidigare elever så erfarenheterna från projektet är därmed av olika bredd. Eleverna i klassen har även olika erfarenheter från tidigare studier, från nästan obefintlig utbildning till gymnasie- och akademisk nivå. Detta medför att eleverna kan ha olika förutsättningar att ta till sig projektets inlärningsmetod och SFI-skolan i sin helhet. Däremot har de flesta intervjuade elever en gedigen yrkeserfarenhet och en yrkesidentitet från sitt hemland.

Inför projektet fick de flesta av eleverna intrycket att projektets upplägg gav möjlighet till ett lugnare inläringstempo och möjlighet till en närmare och bättre kontakt med lärarna då klassen är av mindre storlek. Det lockade även att man som elev kunde arbeta utifrån egen studieförmåga och att man utgår från individuell nivå. Då projektet fokuserar på de individuella framstegen minskar stressen och eleven kan arbeta utifrån egen takt. En elev uttryckte sig ”jag skäms inte över att göra *små* framgångar i mina studier”. Arbetsdagens längd upplevs även tillfredsställande då de har kortare dagar vilket medför att de inte blir lika trötta och eleverna har även möjlighet att kunna gå ifrån om de önskar och känner behov av detta.

Genom en mer individanpassad inlärningsmetod anser eleverna att de blir mer uppmärksammade både som elev och som privatperson. Med de förutsättningar projektet ger kan det bidra till en ökad motivation för eleverna. En av eleverna upplever även att projektets form och upplägg ger eleven möjlighet att få hjälp med sina personliga besvär. Eleverna ger

olika exempel på hur de upplever sig ha möjlighet att påverka sina individuella studier. En av eleverna menar att man kan önska studera ett specifikt ämne, där lärarna då hjälper eleven att få fram material till detta. En annan elev upplever friheten att kunna välja vad man vill studera och kunna repetera svårigheter tills man förstår, som positivt. Som elev kan de även prata med rektorn och få hjälp.

Då eleverna har gått ett antal månader i projektklassen upplever de flesta markant förändrade studieresultat. De olika upplevelserna sträcker sig från allt större och effektivare framsteg till en ökad motivation. En elev uttryckte att det är ”en 100 procent skillnad! Förut läste jag mycket men lärde mig lite, numera läser jag lite men lär mig mycket”. Dock är det en elev som inte ser någon större skillnad på sitt studieresultat.

3.2.2. Utvärderingar

Eleverna har delade åsikter om utvärderingarna, enligt några arbetar de dagligen med dem medan andra påstår att det sker mer sällan. Till en början utvärderade de oftare skriftligt, i en personlig dagbok, men nu är det vanligare med muntlig utvärdering i form av samtal. Det upplevs av vissa som negativt och av andra som positivt. Som negativt upplevs att utvärderingarna är svåra. En elev beskrev att hon är dålig på att skriva i dagboken då hon ofta glömmer bort det. Det är även svårt att skriva de dagar som hon mår dåligt vilket visar sig i hennes arbete och hon känner sig då sämre när hon ser vad hon har skrivit. Som positivt uttrycks det att eleverna lär sig genom att göra utvärdering och de uppmuntrar när de kan se vilket arbete de har gjort och vad de kan. En elev upplever att det visar vad hon har blivit bättre på och vad hon behöver utveckla mer. I dagboken skriver eleverna även om deras framsteg och vad de tycker om, exempelvis en elev ”tycker om kramar”. En annan elev tyckte att det gav bra resultat och uttryckte ”jag tror generellt att alla elever har visat en kollektiv framgång”.

3.2.3. Psykisk och fysisk hälsa

Projektklassen ger möjlighet till en mer avslappnad arbetsmiljö som de flesta elever upplever sig nöjda med. Klassrummet har tillgång till en soffgrupp för att kunna vila sig vid behov och en teservis för att kunna fika. Enligt en elev är det fint inrett med gardiner och blommor och enligt en annan ger klassrummet även möjlighet att kunna dansa, vilket de stundtals gör.

Många av eleverna uppskattar relationen till lärarna och deras arbetsinsatser. Lärarna beskrivs ha stort tålamod och kräver inte att få veta om elevernas brister och problem, däremot är de insatta i hur elevernas liv ser ut vilket en av eleverna beskriver är bra. De diskuterar inte vidare om elevernas frånvaro utan de är stöttande, sociala och hjälpsamma. De beskrivs som ”helt underbara” och ”jätteduktiga lärare, de är experter”. Genom deras personligheter motiverar och påverkar lärarna eleverna. Enligt en elev pekar även lärarna ut en rätt riktning i dennes liv.

Elevernas egna åsikter om relationerna dem emellan går däremot isär. Vissa upplevs inte vilja prata alls medan andra pratar mer aktivt, vissa har av olika politiska åsikter, några förstår inte varför en annan agerar som denne gör, exempelvis att denne ofta lägger sig på soffan för att vila. Däremot upplever några elever att relationerna är ”helt ok”. De som talar samma språk

kan hjälpas åt när någon av dem har svårt att förstå och en annan elev upplever att klasskamraterna är ”som bröder”.

3.2.4. Samverkan och kommunikation

De flesta elever upplever sig inte haft någon större kontakt med de inblandade instanserna och har inte heller ansett sig i behov av det. En elev som varit i kontakt med en samverkande instans upplevde att hon fick god hjälp av personalteamet att nå instansen, men var sedan inte nöjd med instansens arbetsinsats. Hon menar därmed att vägen till instansen och samarbetet fungerat bra. En annan elev upplever att kontakten är bra då lärare och kurator hjälper henne med detta.

3.2.5. Framtiden

Genom projektet har eleverna upplevt en motiverande effekt och fått lättare att lära sig skriva och läsa svenska. En elev ser framförallt sina framgångar då hon fortsatt sina studier vidare från projektklassen, ”det känns som att jag kan lära mig svenska mycket bättre nu”. De flesta av eleverna anser att projektklassen har underlättat inläringen av svenska och en elev påpekar även vikten av att vara tillsammans med lärarna för att kunna lära sig språket. Dock är det en elev som inte ser någon utväg från sina problem. Betydelsen av projektet visar sig i hur eleverna uppfattar att det har medfört en förändrad tillvaro. Eleverna ger olika exempel på omständigheter som har förändrats. En elev upplever sig kunna kommunicera bättre och börjar se svenska folket på ett mer positivt sätt, hon uttrycker sig ”det är livsviktigt det här projektet” och ”om det inte finns ett sådant här program så dör man”. En annan elev menar att hon upplever mindre stress och hon lär sig inte bara grundläggande svenska, utan även teoretiska och praktiska delar. Flera menar att projektet har haft en positiv inverkan i deras liv och att livet har blivit bättre, de anser sig lättare kunna prata och ta kontakt med andra. En elev menar att hon nu är fri att säga vad hon tycker och att hon har utvecklats på ett personligt plan, hon har lärt sig hur man ska bemöta andra i det svenska samhället. Hon uttrycker sig ”jag har blivit stark”. En elev upplever att projektet har hjälpt henne till en fortsatt utbildning, men att det är fortfarande svårt att få ett arbete.

Många ser positivt på projektet och uppskattar de möjligheter som det ger. Dock finns det, enligt flera elever, utrymme för förbättringar. Däribland en önskan om fler aktiviteter samt att elevernas eget ansvar för studierna bör bli bättre. En av eleverna menade att SFI-skolan är som en sluten värld för eleverna, genom att kunna gå i skolan tillsammans bland svenskar skulle integrationen underlätta och SFI-eleverna skulle få en större möjlighet att komma i kontakt med svenskar. En annan elev menar att hon besväras av att personliga uppgifter diskuteras i klassrummet och anser att detta kan riskera säkerheten för den omdiskuterade eleven. En elev anser att vissa i klassen har tillräckliga språkkunskaper för att kunna gå vidare från klassen och en annan påpekar att fler SFI-elever borde få möjlighet att kunna medverka i en sådan projektklass som denna.

4. Diskussion

Vi kommer att analysera resultatet och litteraturen genom att utgå från projektets huvudsakliga mål. Syftet med utvärderingen är att se var projektet är på väg i förhållande till dess uppsatta mål. Utvärderingen behandlar även de aspekter inom projektet som varit framgångsrika och vad som kan förändras. Diskussionens upplägg är baserad på nedanstående rubriker.

- Fler elever ska uppnå kursmålen på kortare tid
- Alla elever ska uppnå sina individuella kunskapsmål
- Samverkan och kommunikation
- Förbättringsområden

4.1. Fler elever ska uppnå kursmålen på kortare tid

Vår uppfattning är att eleverna inom projektet i stor utsträckning har uppnått skolans kursmål på kortare tid. Anledningen till att vissa elever inte uppnått kursmålen är att de har olika bakgrunder och därmed skiljer sig förutsättningarna för inläringen åt. Detta tillsammans med elevens personlighet påverkar tiden det tar att uppnå kursmålen.

Vi anser att de huvudsakliga faktorerna till att detta projektmål uppnåtts är klassens storlek samt lärarna och elevens engagemang. Ur de båda intervjugrupperna framkom det positiva aspekter med att eleverna i projektklassen var få. Dessa aspekter bidrog till en lugnare studiemiljö, att lärarna hade mer tid för varje elev och att detta skapade en trygghet hos eleverna. En bekräftelse på att detta är viktigt för eleverna kan vi finna i de två projekten Karolina och New Start. De har båda haft klasser med få elever och även där var detta betydelsefullt för elevernas inläring. Dessutom tror vi att elevernas likartade situation har inneburit en större förståelse för varandra och därmed ingivit en trygghet hos eleverna. Elevernas möjlighet att själva påverka sin undervisning genom att bestämma vad som ska ingå och hur det ska utföras anser vi är viktigt för dem. Vår uppfattning är att eleverna känner ett större engagemang när de får möjlighet att göra detta. Vi tror att det är bra att eleverna får känna sig delaktiga och hörda.

Studiemiljön anser vi är en viktig del i inlärningsprocessen vilket även påpekats av flertalet respondenter. Några framhävde möjligheten till att kunna ta en paus i undervisningen då det i klassrummet finns tillgång till en soffa. Även inredningen och teservisen visade sig ha stor betydelse för en lugn och trivsam miljö. I projektet New Start utformades studiemiljön på ett liknande sätt men de hade dessutom förmånen att utnyttja flertalet klassrum vilket var positivt för elevernas inläring.

I och med att projektklassen är liten ges det mer tid till att skapa en nära relation mellan lärare och elever. Våra tankar överrensstämmer med respondenterna som anser att den goda kontakten är en förutsättning för att eleverna ska känna förtroende, trygghet och tillit och därigenom förbättra sitt självförtroende.

4.2. Alla elever ska uppnå sina individuella kunskapsmål

En målsättning som projektet har är att eleverna ska uppnå de individuellt uppsatta kunskapsmålen. Vi uppfattar att elevernas medverkan i projektklassen har resulterat i att eleverna är närmare sina uppsatta kunskapsmål än tidigare. Både elever och personalteamet upplever att det är ett framgångsrikt koncept att utgå från elevernas egna förutsättningar. Eleverna upplever att stressen minskar då deras framsteg ställs i relation till de individuella kunskapsmålen i stället för att utgå från de övriga eleverna. De har även möjlighet att se sina egna framsteg genom de utvärderingar som utförs, vilket vi tror är en viktig del både för personalteam och för eleverna då de ser utvecklingen mot de individuella kunskapsmålen. Genom den minskade stressen har eleverna möjlighet att utvecklas personligen och få en stärkt självkänsla genom bättre prestation. Detta är något som även framkom i utvärderingarna för projekten New Start och Karolina. Vi ser att lärarnas och elevernas gemensamma målsättningar möjliggör att fler aspekter tillgodoses.

4.3. Samverkan och kommunikation

Betydelsen av elevernas trygghet belyses i stressforskningsinstitutets uppgifter där de menar att invandrare med traumatiska upplevelser och PTSD ofta har förlorat känslan av trygghet. Då eleverna bär med sig dessa upplevelser och även befinner sig i ett främmande land är det viktigt att kunna ge en så trygg miljö som möjligt och förutsättningar för att underlätta deras tillstånd. Personalteamet belyser även vikten av att skapa trygghet för eleverna under den tid de medverkat i projektet, men även att eleverna skall behålla den tryggheten när de lämnar skolan för arbetslivet eller vidare studier.

De flesta elever har hittills inte varit i kontakt med de externa instanserna, men de få elever som har haft kontakt upplever sig få bra stöd och hjälp från SFI med att nå fram till de instanser som behövs. Som vi uppmärksammat i ett av de andra projekten är det viktigt med ett nära samarbete med externa instanser såsom vårdcentral, psykiatri och arbetsförmedling.

Det är även viktigt att ta tillvara på alla nyckelpersoners kunskaper inom projektet. Detta för att lärdomarna ska leva vidare i skolans verksamhet utan att försvinna med betydande personal. Vi tror att det kan vara av stor vikt att föra vidare och etablera projektets framgångsfaktorer för att kunna bevara och utveckla skolans verksamhet i framtiden. Personalteamet uttrycker även att det vore intressant att i framtiden implementera delar av projektets undervisningsmetodik i övriga SFI-klasser i Umeå. I utvärderingen av de tolv kommunerna, som nämns i litteraturgenomgången, beskrivs det att arbetssättet bör implementeras i övriga klasser. Detta kan skapa kontinuitet, genom att projekten kompletterar den ordinarie verksamheten, vilket vi tror är givande för organisationen.

Förhoppningen är att projektet *Rehabiliterande undervisning för SFI-elever* i framtiden ska bli ett permanent inslag i undervisningen. Totalt sett upplevs samverkan och kommunikationen som bra av både personalteamet och eleverna. Detta anser vi har stor betydelse för projektets fortlevnad.

4.4. Förbättringsområden

Ett utvecklingsområde som de flesta elever vi intervjuat har tagit upp är att de skulle vilja träffas mer utanför projektklassen då det känner att det stärker gemenskapen. De har några gånger träffats hemma hos en lärare där de fått laga mat från deras hemland och umgåtts utanför skolan. Detta är något som gjordes i projektet New Start där eleverna fick ta med sig mat från deras hemland och som gruppen sedan fick ta del av. Dessa synpunkter är även något som personalteamet har framfört. Vi anser att en sådan aktivitet skulle vara positiv för eleverna och lärarna då en djupare gemenskap bidrar till mer motivation och en bättre språkinläring.

Under intervjuerna har det även framgått av både elever och personalteam att det finns önskemål om att göra olika typer av studiebesök eller aktiviteter för att integreras med andra svenskar och se det svenska samhället utifrån egna ögon. I projektet New Start integrerades eleverna in i det svenska samhället genom studiebesök till olika platser vilket visade sig ge en positiv effekt. I vår mening anser vi att studiebesök framkallar en bredare förståelse för individen, oavsett vem man är, när denna får en insikt i en annan del av det svenska samhället. Utifrån en sådan förändring skulle eleverna integreras lättare då vissa elever uppges sakna kontakt med svenskar.

Urvalsförfarandet skulle också kunna förändras något då det framkommit under intervjuerna från både elever och personalteamet att det ibland kan vara svårt att bestämma sig för vilken elev som är i störst behov av hjälp. Hur ett sådant arbete ska gå till är svårt att utvärdera i dagsläget enligt oss. En svår fråga att besvara är hur man på bästa sätt skall kunna avgöra vem av eleverna som mår sämst. Vi tror att det är svårt att upprätta en handlingsplan för hur urvalet skall gå till utan att man måste ta många aspekter i beaktande. Det är viktigt att titta på hela individens livssituation då många personer kan komma att påverkas av beslutet.

Det har påpekats av personalteamet och eleverna att det skulle behövas någon typ av handlingsplan för hur utslussningen av eleverna ska ske. En risk finns för att det kan gå för hastigt när eleverna ska lämna projektklassen. Detta kan leda till att de blir osäkra och vill tillbaka till den upplevda tryggheten. För de traumatiserade eleverna är det givetvis naturligt att de kan känna en viss rädsla inför en förändring. Det har visat sig i projektet New Start att då eleverna under en längre tid fick förbereda sig mentalt på den kommande förändringen så resulterade det i att eleverna kände en större trygghet när förändringen väl skedde. Det gick tillväga så att de elever som skulle fortsätta studera fick träffa de nya lärarna och bekanta sig med den nya omgivningen för att den nya situationen inte skulle kännas otrygg. Vi anser att ett liknande tillvägagångssätt skulle vara till fördel även för projektet i Umeå då det har visat på goda resultat tidigare. En fråga vi ställer oss är dock när en elev anses vara redo att lämna projektklassen. Det är även här som i ovanstående stycke svårt att upprätta en handlingsplan för detta, utan man måste bedöma efter individ och situation.

Personalteamet har möjlighet till personlig handledning från psykiatrin. Några ur personalteamet anser att de har en nära relation och öppen kommunikation med varandra och därför har det inte funnits behov av psykiatrisk handledning. Andra menar däremot att stödet bör användas mer kontinuerligt oavsett det upplevda behovet. Vi anser att samarbetet med psykiatrins handledning kan utvecklas och därmed öka kommunikationen mellan personalteamet och psykiatrin för att kunna ge alla inblandade nödvändigt stöd. Detta var något som togs tillvara på i projektet New Start då man stundtals kunde känna att det var en påfrestning att undervisa traumatiserade elever.

Personalteamet säger att de är förhoppningsfulla inför att projektet kan fortlöpa även i framtiden. Frågan ställs dock om det kommer att finnas resurser tillgängliga för det redan befintliga projektet och för en vidareutveckling av det. I den utvärdering som gjorts av de tolv kommunerna har frågan om projektens fortskridning diskuterats. En av oklarheterna som framhävs är vem som skall driva projektidén vidare. Ytterligare något som diskuterats är var man ska finna finansiering då externa medel ofta avgör projektets framtid.

Personalteamet menar även att det finns ett behov av att ge bättre information till den övriga personalstyrkan på SFI-skolan om vad projektet syftar till och hur det bedrivs. Bevarandet och spridningen av kunskaperna kan exempelvis göras genom en kontinuerlig dokumentation och muntlig kommunikation av det praktiska arbetet. Förhoppningen är att projektet i framtiden ska bli ett permanent inslag i undervisningen.

Vi anser att projektet Rehabiliterande undervisning för SFI-elever är givande för de medverkande och ger möjlighet till bättre förutsättningar att bli självständiga i det svenska samhället. Trots att det uttryckts önskemål om förbättringar upplever vi att projektet ses som en lyckad satsning. Det är inte enbart en vinst för individerna utan även för samhället i stort.

5. Litteraturförteckning

Böcker:

Englund Dimitrova, Birgitta. *När två samtalar genom en tredje*. Stockholm: Univ., Centrum för tvåspråkighetsforskning, 1991.

Jerkedal, Åke. *Utvärdering - steg för steg*. Stockholm: Norstedts juridik, 1999.

Kvale, Steinar. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur, 1997.

Lidberg, Catherine. *Tolk i psykoterapi*. Linköping: Flyktingmedicinskt centrum, 2001.

Parmander, Marianne. *Från idé till verklig förändring*. Malmö: Studentlitteratur, 2005.

Sandberg, Bo & Faugert, Sven. *Perspektiv på utvärdering*. Lund: Studentlitteratur, 2007.

Skolverket. *Vem älskar SFI?: utvärdering av svenskundervisningen för invandrare : en utbildning mellan två stolar*. Stockholm: Statens skolverk, 1997.

Tolk- och översättarinstitutet, Stockholms universitet. *Tolkkunskap*. Stockholm: Fritzes kundtjänst, 2000.

Webdokument:

Cajsa Malmström, Luis Ramos-Ruggiero och Hans Peter Søndergaard (1997) *Med livet i behåll om tortyr, överlevnad och återupprättelse*,
<http://www.krisochtraumacentrum.se/pdf/Medlivetibehall.pdf>,
Tillgänglig 2008-05-15

Migrationsverket (2007) <http://www.migrationsverket.se>, Tillgänglig 2008-05-06

Myndigheten för skolutveckling (2006)
(http://www.skolutveckling.se/digitalAssets/129523_utveckling_av_samarbete_sfi_uppfoljning.pdf, Tillgänglig 2008-05-20

Nationalencyklopedins Internettjänst (2008)
http://www.ne.se/jsp/search/search.jsp?h_search_mode=simple&h_advanced_search=false&t_word=interkulturell , Tillgänglig 2008-05-20

Samordningsförbundet Umeå (2006) <http://www.samordningsforbund.se>,
Tillgänglig 2008-05-06

Samordningsförbundet Umeå (2006)
<http://www.samordningsforbund.se/umea/dokument/sfiprojektbesk.pdf>,
Tillgänglig 2008-05-07

Skolverket (2007) <http://www.skolverket.se/sb/d/389/a/7700>, Tillgänglig 2008-05-07

Stockholms universitet (2001) www.psychology.su.se sökord New Start,
Tillgänglig 2008-05-21

Stressforskningsinstitutet, Stockholms universitet (2007)
http://www.stressforskning.su.se/content/1/c6/03/42/57/Temablad_ptsd.pdf,
Tillgänglig 2008-05-21

Intervjumall för Lärare:

Bilaga 1

1. Vilken utbildning har du? Har du någon specialkompetens?
2. Vad har du för erfarenheter av SFI sedan tidigare? (eller liknande skola)
3. Vilken är din roll i projektet?
4. Vilka är dina arbetsuppgifter inom projektet?
5. Skiljer sig undervisningen i projektgruppen jämfört med resterande verksamhet?
  - Vad är specifikt för detta lärosätt? (utövas minnes- och koncentrationsövningar så som matlagning, målning, avslappning, kroppskännedom?)
6. Hur tillgodoser ni elevernas individuella
  - kunskapsmål?
  - arbetsmiljö?
7. Hur är språkundervisningen utformad?
  - Vad är specifikt för projektet?
8. Hur bemöter ni elevens psykiska tillstånd i undervisningen?
9. Hur ser ert samverkansarbete ut med psykiatrin?
  - Hur tillgodoser ni individen om denne har behov av detta?
10. Hur ser ert samverkansarbete ut med vårdcentralen?
  - Hur tillgodoser ni individen om denne har behov av detta?
11. Hur ser ert samverkansarbete ut med arbetsförmedlingen?
12. Hur upplever du elevernas utveckling sedan projektet startade:
  - språkligt?
  - socialt?
  - privat? (hemma, fritid, självförtroende)
13. Hur arbetar ni med de dagliga utvärderingarna?
  - Vad är syftet med dem?
14. Vad innehåller dokumentationen kring eleverna?
  - Vilket syfte har den?
15. Ger utvärderingarna och dokumentationen någon effekt för eleverna?
16. Vad tycker du har varit extra framgångsrikt i projektet?
17. Tycker du att något kan förbättras inom projektet?
18. Hur tror du framtiden ser ut för denna undervisningsform?

1. Vilken utbildning har du?
2. Vad har du för erfarenheter av SFI sedan tidigare? (eller liknande skola)
3. Vilken är din roll i projektet?
4. Vilka är dina arbetsuppgifter inom projektet?
5. Hur fungerar ditt arbete som kuratorresurs och den fog du ska vara mellan undervisningen och vården?
6. Hur ser ert samverkansarbete ut med psykiatrin?
  - Hur tillgodoser ni individen om denne har behov av detta?
7. Hur ser ert samverkansarbete ut med vårdcentralen?
  - Hur tillgodoser ni individen om denne har behov av detta?
8. Hur ser ert samverkansarbete ut med arbetsförmedlingen?
9. Har du någon inverkan på elevernas inläring? (Deras kunskapsmål, kursmål, studieplan, arbetsmiljö).
10. Hur upplever du elevernas utveckling sedan projektet startade:
  - språkligt?
  - socialt?
  - privat? (hemma, fritid, självförtroende)
11. Vad tycker du har varit extra framgångsrikt i projektet?
12. Tycker du att något kan förbättras inom projektet?
13. Hur tror du framtiden ser ut för denna undervisningsform?

Intervjumall för Rektor

Bilaga 3

1. Vilken utbildning har du?
2. Vad har du för erfarenheter av SFI sedan tidigare? (eller liknande skola)
3. Vilken är din roll i projektet?
4. Vilka är dina arbetsuppgifter inom projektet?
5. Hur arbetar ni med dokumentationen ni får in från personalen?
  - Vad är syftet med denna?
  - Ger denna någon effekt på projektet?
6. Kan man från dokumentationen utläsa något om elevernas utveckling:
  - Språkligt?
  - Socialt?
  - Privat?
7. Vad tycker du har varit extra framgångsrikt i projektet?
8. Tycker du att något kan förbättras inom projektet?
9. Hur tror du framtiden ser ut för denna undervisningsform?

Inledning

1. Vad har du för tidigare utbildning?
2. Vad har du tidigare arbetat med?
3. Hur länge har du läst svenska?
4. Hur länge har du varit med i projektet?
5. Vad var ditt första intryck av projektet när du fick höra talas om det?
6. Vilken information fick du om projektet innan du valde att delta?

Följdfråga:

Har den varit tillräcklig?

Ex: Vad projektet har för mål och syfte och hur det skulle kunna hjälpa och underlätta för dig. (d.v.s. kursmålen)

Undervisningen i stort

7. Vad tycker du är den största skillnaden mellan att gå i denna projektklass och den traditionella SFI klassen?
8. Kan du se/märka någon skillnad på dina studieresultat (språkresultat) i svenskan om du jämför när du deltagit i detta projekt jämförelsevis när du gick i den andra SFI-klassen? Vilka skillnader?
9. Vad tycker du om den fysiska miljön?
Dvs. klassrum, gruppstorlek (skolan i stort).
10. Hur upplever du arbetsbördan?
Dvs. längd på dagen, undervisningstider, läxor, scheman etc.
11. Hur tycker du att bemötandet från lärarna har varit?

Följdfråga:

Har du fått den hjälp du velat och trott du skulle få?

12. Hur har dina kurskamrater bemött dig?

Följdfråga:

Hur är "relationerna" i klassen?

13. Arbetar ni med utvärderingar?

Följdfrågor:

Vad innebär de?

Har de förändrats något?

Vad tycker du om att arbeta med utvärderingar?

14. Tycker du att du kan påverka din egen undervisning på något sätt?

Psykisk och fysisk hälsa

15. Tycker du att skolans (projektets) insatser hjälper dig att nå dina mål? Ex: Har du fått tillräckligt med tid med lärare, kurator, vårdcentral och sjukhuset o.s.v.?

16. Hur upplever du att samarbetet mellan de olika instanserna (skola, vårdcentral, sjukhus och arbetsförmedling) fungerat?

17. Vilken kontakt har du med de inblandade instanserna?

18. Kan du beskriva hur du tycker att stödet från lärare, kurator och rektor fungerar?

19. Hur agerar skolan för att uppfylla dina individuella behov?

Följdfråga:

20. Får du hjälp med det DU tycker är svårt?

21. Hur har din motivation för att lära dig svenska förändrats under projektiden?
Ex: är det roligare/tråkigare eller lättare/svårare med studierna?

22. Hur upplever du att deltagandet har påverkat din hälsa generellt?

Framtiden

17. Hur har projektet påverkat din förmåga att lära dig svenska?

Ex: blev det lättare/svårare?

18. Hur har din tillvaro (hela livssituationen) förändrats som helhet, i skolan och privat efter att du börjat i projektklassen?

Ex: Har ditt sätt att kunna hantera privata ärenden förändrats, såsom vardagssysslor? (språk, perspektiv, självförtroende, generella kunskaper, sin helhetsbild etc.)

19. Vad tycker du har varit bra med projektet?

20. Är det något du skulle vilja förändra inom projektet?

Ex: Undervisningsmetoder, tider, kommunikationer osv.

21. Slutligen: Har du några ytterligare uppfattningar om projektet i stort?

Inledning

7. Vad har du för tidigare utbildning?
8. Vad har du tidigare arbetat med?
9. Hur länge läste du svenska?
10. Hur länge var du med i projektet?
11. Vad gör du nu? (arbetar, studerar eller arbetslös)
12. Vad var ditt första intryck av projektet när du fick höra talas om det?
13. Vilken information fick du om projektet innan du valde att delta?

Följdfråga: Var det tillräckligt?

Ex: Vad projektet hade för mål och syfte och hur det skulle hjälpa och underlätta för dig (d.v.s. kursmålen).

Undervisningen i stort

15. Vad tycker du var den största skillnaden mellan att gå i projektklassen och den traditionella SFI klassen?
  16. Kan du se/märka någon skillnad på dina studieresultat (språkresultat) i svenskan om du jämför när du deltagit i detta projekt jämförelsevis när du gick i den andra SFI-klassen? Vilka skillnader?
  17. Vad tyckte du om den fysiska arbetsmiljön? D.v.s. klassrum, gruppstorlek (skolan i stort).
  18. Vad tyckte du om arbetsupplägget?
D.v.s. längd på dagen, undervisningstider, läxor, scheman etc.
  19. Hur tycker du att bemötandet från lärarna var?
Fick du den hjälp du velat och trott du skulle få?
  20. Hur blev du bemött av dina kurskamrater?
Hur var stämningen i klassen?
  21. Arbetade ni med utvärderingar?
Vad innebar de?
Förändrades de något över tid?
Vad tyckte du om att arbeta med utvärderingar?
15. Tyckte du att du kunde påverka din undervisning på något sätt?

Psykisk och fysisk hälsa

22. Tycker du att skolans (projektets) insatser hjälpte dig att nå dina mål?
Ex: Fick du tillräckligt med tid med lärare, kurator, vårdcentral och sjukhuset o.s.v.?
23. Hur upplevde du samarbetet mellan de olika instanserna (skola, vårdcentral, sjukhus och arbetsförmedling)?
24. Vilken kontakt hade du med de inblandade instanserna?
25. Kan du beskriva hur du tyckte att stödet från lärare, kurator och rektor fungerade?
26. Hur agerade skolan för att uppfylla dina individuella behov?
Fick du hjälp med det du tyckte var svårt?
27. Hur har din motivation för att lära dig svenska förändrats efter projekttiden på SFI?
Ex: Blev det roligare/tråkigare eller lättare/svårare med studierna?
21. Hur upplevde du att deltagandet påverkade din hälsa generellt?

Framtiden

21. Hur har projektet påverkat din förmåga att lära dig svenska?
Ex: blev det lättare/svårare?
22. Hur förändrades din tillvaro (hela livssituation) som helhet, i skolan och privat efter att du började i projektklassen?
Ex: Förändrades ditt sätt att kunna hantera privata ärenden, såsom vardagssysslor?
23. Anser du att dina möjligheter och förutsättningar i det svenska samhället förändrats i och med ditt deltagande i projektet?
Ex: Att det varit lättare att kunna få arbete eller fortsatt utbildning? Lättare att klara av olika situationer i vardagen?
24. Vad tycker du projektet har gett dig?
25. Vad var bra med projektet?
26. Är det något du skulle vilja förändra inom projektet?
Har du något ytterligare att tillägga om projektet?